

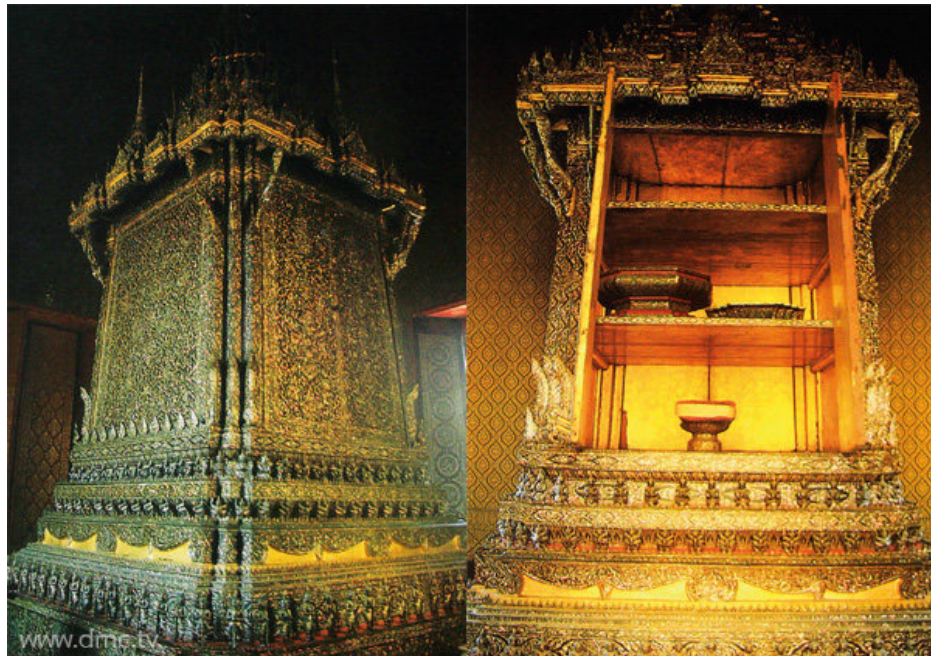

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press

หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต
วิชากลุ่มพระพุทธศาสนา

ตำรา
รหัสวิชา ๐๐๐ ๑๔๗

พระไตรปิฎกศึกษา Tipitaka Studies ฉบับปรับปรุง

กองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระไตรปิฎกศึกษา (Tipitaka Studies) ฉบับปรับปรุง

ผู้แต่ง : คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บรรณาธิการ : ผศ.ดร.สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย, ดร.อดุลย์ คนแรง

ผู้ทรงคุณวุฒิร่วมผลิต : รศ.ชูษณะ รุ่งปัจฉิม, ผศ.ดร.นลินี ฦ นคร
ผศ.ศศิธร ชูตินันทกุล, ผศ.ดร.สังวรณ์ ังดกระโทก

ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ : ผศ.ดร.สุเทพ พรหมเลิศ

ผู้ออกแบบปก : นายศักดิ์รพี พันพา

ศิลปะและรูปเล่ม : นายสมบูรณ์ เฟ่งพิศ

พิสูจน์อักษร : นายสุชญา ศิริธัญญาร

พิมพ์ครั้งที่ ๒ : กรกฎาคม ๒๕๕๙ จำนวนพิมพ์ : ๒,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๓ : มิถุนายน ๒๕๖๑ จำนวนพิมพ์ : ๒,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๔ : มิถุนายน ๒๕๖๒ จำนวนพิมพ์ : ๑,๐๐๐ เล่ม

ลิขสิทธิ์ ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ห้ามการลอกเลียนไม่ว่าส่วนใด ๆ ของหนังสือเล่มนี้
นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระไตรปิฎกศึกษา (ฉบับปรับปรุง).-- พิมพ์ครั้งที่ 3.-- พระนครศรีอยุธยา :

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561.

250 หน้า.

1. พระไตรปิฎก. I. ชื่อเรื่อง.

294.318

ISBN 978-616-300-252-5

จัดพิมพ์โดย : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ผลงานลำดับที่ ๑๗)

เลขที่ ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทร. ๐๓๕-๒๔๘-๐๑๓ (ต่อ ๘๗๗๐, ๘๗๗๓), ๐๖๑ ๓๗๙ ๖๑๖๖, โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๑๓

จัดทำนายโดย :

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เลขที่ ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทรศัพท์ ๐๓๕ ๒๔๘๐๐๐ ต่อ ๘๕๕๕-๘๕๕๙ โทรสาร ๐๓๕ ๒๔๘-๕๕๕

คำปรารภ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีโครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร เรื่องการจัดทำต้นฉบับปรับปรุงในวิชากลุ่มพระพุทธศาสนาและหมวดวิชาศึกษาทั่วไป ให้เป็นที่ยอมรับและใช้ร่วมกันได้ พัฒนารูปแบบของหนังสือ และตำราให้มีเอกลักษณ์ร่วมกัน สวยงาม คงทน น่าสนใจ ต่อการศึกษาค้นคว้า มีเนื้อหาสาระไปพัฒนาสื่อการศึกษาและเผยแพร่ในรูปแบบต่างๆ ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ระบบคลังข้อสอบ พัฒนาคู่มือและผลงานด้านวิชาการของมหาวิทยาลัยให้แพร่หลายและเป็นเวทีเสนอผลงานทางวิชาการของคณาจารย์ของมหาวิทยาลัย

โครงการนี้เกิดขึ้นมาได้จากความร่วมมือร่วมใจกันของคณาจารย์มหาวิทยาลัย จากทุกส่วนงาน ทั้งส่วนกลาง วิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ ห้องเรียน ร่วมกันพัฒนารายวิชาหมวดวิชาศึกษาทั่วไป และวิชา กลุ่มพระพุทธศาสนา ด้วยวิริยะอุตสาหะแรงกล้า มุ่งมั่นถนอมความรู้สู่ชิ้นงานด้วยความรอบรู้ พรั่งพร้อมด้วย ประสพการณ์ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันอย่างมีมิตรไมตรี พัฒนาการ พัฒนางานให้มีเนื้อหาสาระ ถูกต้อง เพียงพร้อมด้วยอรรถและพยัญชนะ เป็นที่ยอมรับของสังคม

ตำราวิชา “พระไตรปิฎกศึกษา” ฉบับปรับปรุง เล่มนี้ มีเนื้อหาสาระแบ่งเป็น ๙ บท มุ่งหมายให้ศึกษากำเนิด ความเป็นมา และพัฒนาการของคัมภีร์พระไตรปิฎก การจำแนกโครงสร้างและเนื้อหา สาระพระไตรปิฎก คำอธิบายโดยย่อของพระอรรถกถาจารย์ การรักษาสืบทอดโดยมุขปาฐะและ ลายลักษณ์อักษร ลำดับคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ความเป็นมาของพระไตรปิฎก ในประเทศไทย พระไตรปิฎกนานาชาติ และประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษาพระไตรปิฎก เนื้อหาสาระปรากฏแล้ว ในเล่มนี้

ขออนุโมทนาขอบคุณคณะกรรมการโครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร คณาจารย์และเจ้าหน้าที่ ของมหาวิทยาลัยทุกรูปทุกท่าน ที่ได้เสียสละเวลาพัฒนาเนื้อหาวิชาเล่มนี้ให้เกิดมีขึ้น อันจะเป็น สมบัติของมหาวิทยาลัยสืบไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่า ตำราวิชา “พระไตรปิฎกศึกษา” ฉบับปรับปรุง เล่มนี้ คงอำนวยประโยชน์เชิงวิชาการด้านคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาแก่คณาจารย์ นิสิต นักศึกษา และประชาชนผู้ที่สนใจ ตลอดไป

(พระราชาปริยัติกวี, ศ.ดร.)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำนำ

ตำราวิชา “พระไตรปิฎกศึกษา” ฉบับปรับปรุงเล่มนี้ ได้พัฒนาขึ้นตามโครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร เรื่องการจัดทำต้นฉบับปรับปรุงในวิชากลุ่มพระพุทธศาสนาและหมวดวิชาศึกษาทั่วไป ปีงบประมาณ พ.ศ.๒๕๕๘ ของกองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ ๑) เพื่อปรับปรุงเนื้อหาตำราวิชาแกนพระพุทธศาสนาและหมวดวิชาศึกษาทั่วไปที่ใช้สอนในมหาวิทยาลัย ให้เป็นไปตามหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต ตามกรอบมาตรฐานระดับอุดมศึกษา ๒) เพื่อให้คณาจารย์ของมหาวิทยาลัย ได้เสนอผลงานทางวิชาการ ด้วยการสร้างสรรค์ผลงานอย่างเป็นระบบ รองรับการประกันคุณภาพการศึกษาของมหาวิทยาลัย ๓) เพื่อเผยแพร่ผลงานทางวิชาการของคณาจารย์มหาวิทยาลัย ให้เป็นที่ยอมรับทั่วไปในประเทศและระดับสากล

ตำราวิชา “พระไตรปิฎกศึกษา” ฉบับปรับปรุง เป็นวิชาหนึ่งในหมวดวิชากลุ่มพระพุทธศาสนา ที่กำหนดให้ศึกษาเกี่ยวกับกำเนิด ความเป็นมา และพัฒนาการของคัมภีร์พระไตรปิฎก การจำแนกโครงสร้างและเนื้อหาสาระพระไตรปิฎก คำอธิบายโดยย่อของพระอรรถกถาจารย์ การรักษาสืบทอดโดยมุขปาฐะและลายลักษณ์อักษร ลำดับคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ความเป็นมาของพระไตรปิฎกในประเทศไทย พระไตรปิฎกนานาชาติ และประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษาพระไตรปิฎก

ผู้เขียนหวังว่า ตำราวิชา “พระไตรปิฎกศึกษา” ฉบับปรับปรุง เล่มนี้ ยังประโยชน์ต่างๆ ให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน ผู้สอนและผู้ที่เกี่ยวข้องสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของโครงการพอสมควร จึงขอขอบคุณท่านผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และคณะวิทยากร คือ รศ.ชูษณะ รุ่งปัจฉิม จากมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง และ ผศ.ดร.นลินี ฦ นคร, ผศ.ศศิธร ชูตินันท์กุล และ ผศ.ดร.สังวรณ์ ังตกระโทก จากมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช และผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ คือ ผศ.ดร.สุเทพ พรมเลิศ ที่ได้มีส่วนร่วมในการปรับปรุงตำราเรียนเล่มนี้ ด้วยวิริยะอุตสาหะ พุ่มเททั้งกำลังกาย กำลังใจและกำลังสติปัญญา พัฒนางานทางวิชาการด้านคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา พระไตรปิฎกให้มีเนื้อหาสาระที่ถูกต้อง ใช้ภาษาที่ร่วมสมัย อ่านเข้าใจง่าย จนสำเร็จเป็นรูปเล่มสมบูรณ์ บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ตั้งไว้ทุกประการ

คณะกรรมการปรับปรุงเนื้อหาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา

พฤศจิกายน ๒๕๕๘

คำนำสำนักพิมพ์

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเกิดขึ้นตามนโยบายของผู้บริหารมหาวิทยาลัยมาตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๕๑ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ คือ (๑) ส่งเสริมและสนับสนุนการผลิตหนังสือ ตำรา งานแปลและเอกสารทางวิชาการอื่นๆ (๒) ดำเนินการจัดพิมพ์หนังสือ ตำรา งานแปล และเอกสารทางวิชาการอื่นๆ ที่มีคุณภาพเป็นประโยชน์แก่การเรียนการสอนทุกระดับ ในมหาวิทยาลัย และการศึกษาค้นคว้าของประชาชนทั่วไป และ (๓) ดำเนินการให้มีการจำหน่ายแจกหนังสือ ตำรา งานแปล และเอกสารทางวิชาการอื่นๆ เพื่อเป็นการส่งเสริมและสนับสนุนการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ปรัชญา และศาสตร์สมัยใหม่ทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย ดังนั้นสำนักพิมพ์ตระหนักถึงความสำคัญของนโยบายของมหาวิทยาลัย จึงได้จัดพิมพ์ตำราเรียนวิชา “พระไตรปิฎกศึกษา” (ฉบับปรับปรุง) แต่งโดยคณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งได้รวบรวมเนื้อหาสาระต่างๆ แล้วสรุปร่วมกันพัฒนาและแต่งตำราเล่มนี้ อันจะเป็นแหล่งสำหรับค้นคว้าเรียนรู้สำหรับนิสิต นักศึกษา และประชาชนผู้สนใจทั่วไป

ตำราเรียนวิชา “พระไตรปิฎกศึกษา” ฉบับปรับปรุง เป็นวิชาหนึ่งในวิชากลุ่มพระพุทธศาสนา ในเล่มนี้ได้อธิบายเกี่ยวกับการกำเนิด ความเป็นมาและพัฒนาการของคัมภีร์พระไตรปิฎก การจำแนก โครงสร้างและเนื้อหาสาระพระไตรปิฎก คำอธิบายโดยย่อของพระอรรถกถาจารย์ การรักษาสืบทอด โดยมุขปาฐะและลายลักษณ์อักษร ลำดับคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และความเป็นมาของพระไตรปิฎก ในประเทศไทยและพระไตรปิฎกในนานาชาติ รวมถึงประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษาพระไตรปิฎก จึงเหมาะกับผู้ที่ต้องการค้นคว้าเรียนรู้โดยเฉพาะนิสิต นักศึกษา และประชาชนผู้สนใจทั่วไป

สำนักพิมพ์ต้องขอขอบพระคุณคณะกรรมการบริหารสำนักพิมพ์ โดยมีพระราชปริยัติกวี, ศ.ดร. อธิการบดีและประธานกรรมการบริหารสำนักพิมพ์ ที่เมตตาตามอบต้นฉบับตำราเรียนวิชา “พระไตรปิฎกศึกษา” ฉบับปรับปรุง ขอขอบพระคุณคณาจารย์ผู้แต่งที่ได้เสียสละเวลาร่วมกันพัฒนา เนื้อหารายวิชานี้จนสำเร็จเป็นรูปเล่มสมบูรณ์ และขอขอบคุณ กองวิชาการที่ช่วยเป็นแรงสนับสนุน งานต้นฉบับและบุคลากร ให้สำนักพิมพ์สามารถจัดพิมพ์ตำราเรียนเล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

หวังเป็นอย่างยิ่งว่า ตำราเรียนวิชา “พระไตรปิฎกศึกษา” ฉบับปรับปรุง นี้ จะเป็นแหล่งค้นคว้า ข้อมูลให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษาเล่าเรียนของนิสิต นักศึกษา และประชาชนสืบไป

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มิถุนายน ๒๕๖๒

คณะกรรมการดำเนินงานโครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร
เรื่อง การปรับปรุงเนื้อหาและจัดพิมพ์ตำราวิชากลุ่มพระพุทธศาสนาและหมวดวิชาศึกษาทั่วไป
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๘

<p style="text-align: center;">คณะกรรมการดำเนินงาน</p> <p>ที่ปรึกษา พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร.</p> <p>ประธานกรรมการ พระศรีคัมภีร์ญาณ, รศ.ดร.</p> <p>รองประธานกรรมการ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส,รศ.ดร.</p> <p>กรรมการ</p> <table style="width: 100%; border: none;"> <tr> <td style="width: 50%;">พระสิริชัยโสภณ</td> <td style="width: 50%;">พระมหาสุริยา วรเมธี,รศ.ดร.</td> </tr> <tr> <td>พระมหาสมบุญ สุธมฺโม,ดร.</td> <td>พระมหาสุทิตย์ อาภากร,ดร.</td> </tr> <tr> <td>พระมหาสุทัศน์ ดิสสรวาที</td> <td>พระมหาชำนาญ มหาชาโน</td> </tr> <tr> <td>พระมหาสมเกียรติ กิตติธำณ</td> <td>พระมหาทองคำ จิตเปโม</td> </tr> <tr> <td>พระวิฑูรย์ ฐานงกโร</td> <td>พระวินัยธรรณก เตชวโร</td> </tr> <tr> <td>พระมหาสุรศักดิ์ ธีรวิโส</td> <td>รศ.ดร.สมทิธิพล เนตรนิมิต</td> </tr> <tr> <td>ผศ.ดร.โกณิภรณ์ ศรีทอง</td> <td>ผศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีเครือดอง</td> </tr> <tr> <td>ผศ.ดร.สุเทพ พรหมเลิศ</td> <td>ผศ.ดร.สมชัย ศรีนอก</td> </tr> <tr> <td>ผศ.ดร.ณัฏฐ์ ศรีดี</td> <td>ผศ.พลวัฒน์ ชุมสุข</td> </tr> <tr> <td>ดร.อดุลย์ คนแรง</td> <td>นายเกษม แสงนนท์</td> </tr> </table> <p>กรรมการและเลขานุการ นายสุชญา ศิริธัญญาร</p> <p>กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ</p> <table style="width: 100%; border: none;"> <tr> <td style="width: 50%;">พระมหาธิติ อนุภทโท</td> <td style="width: 50%;">นายสินชัย วงษ์จำนงค์</td> </tr> <tr> <td>นายอักษราวิชญ์ โฉมศรี</td> <td>นายสมบุญ เฟ่งพิศ</td> </tr> <tr> <td>นายจิระศักดิ์ ธารสุขกระจ่าง</td> <td>นายสุภฐาน สุดาจันทร์</td> </tr> <tr> <td>นางสาวปฎิธรรม สำเนียง</td> <td>นางสาวสุจิตรา ชวตรรัมย์</td> </tr> </table>	พระสิริชัยโสภณ	พระมหาสุริยา วรเมธี,รศ.ดร.	พระมหาสมบุญ สุธมฺโม,ดร.	พระมหาสุทิตย์ อาภากร,ดร.	พระมหาสุทัศน์ ดิสสรวาที	พระมหาชำนาญ มหาชาโน	พระมหาสมเกียรติ กิตติธำณ	พระมหาทองคำ จิตเปโม	พระวิฑูรย์ ฐานงกโร	พระวินัยธรรณก เตชวโร	พระมหาสุรศักดิ์ ธีรวิโส	รศ.ดร.สมทิธิพล เนตรนิมิต	ผศ.ดร.โกณิภรณ์ ศรีทอง	ผศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีเครือดอง	ผศ.ดร.สุเทพ พรหมเลิศ	ผศ.ดร.สมชัย ศรีนอก	ผศ.ดร.ณัฏฐ์ ศรีดี	ผศ.พลวัฒน์ ชุมสุข	ดร.อดุลย์ คนแรง	นายเกษม แสงนนท์	พระมหาธิติ อนุภทโท	นายสินชัย วงษ์จำนงค์	นายอักษราวิชญ์ โฉมศรี	นายสมบุญ เฟ่งพิศ	นายจิระศักดิ์ ธารสุขกระจ่าง	นายสุภฐาน สุดาจันทร์	นางสาวปฎิธรรม สำเนียง	นางสาวสุจิตรา ชวตรรัมย์	<p style="text-align: center;">คณะกรรมการปรับปรุงเนื้อหารายวิชา “พระไตรปิฎกศึกษา”</p> <p>ประธานกรรมการ พระครูสังวรวิริรักษ์, ดร.</p> <p>รองประธานกรรมการ พระครูไพศาลธรรมนุสิฐ</p> <p>กรรมการ</p> <p>พระมหาวิจิต ธีรวิโส, ผศ. พระมหาญาณกฤต เสฎฐเมธี, ดร. พระมหาสมปอง ฐานุตโตโร พลตรีเฉลิมชัย เสียงใหญ่ ผศ.อานนท์ เมธีวรฉัตร ดร.พีระศิลป์ บุญทอง ดร.สุวิบูลย์ จำรูญศิริ อาจารย์เกรียงศักดิ์ พองคำ อาจารย์ช่วงวิทย์ สิงห์มอ อาจารย์ณัฐพล ลีภักดิ์แก้ว อาจารย์เสพบัณฑิต โทנםบัณฑิต อาจารย์จรัสศักดิ์ ปันลำ อาจารย์ธัชพล บรรยงค์</p> <p>เลขานุการ พระมหาโยธิน โยธิโก</p> <p>ผู้ช่วยเลขานุการ อาจารย์ปิยวัฒน์ คงทรัพย์</p> <p>คณะบรรณาธิการ ผศ.ดร.สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย ดร.อดุลย์ คนแรง</p> <p>ผู้ทรงคุณวุฒิร่วมผลิต รศ.ชัชณะ รุ่งปัจฉิม ผศ.ดร.นลินี ณ นคร ผศ.ศศิธร ชูตินันทกุล ผศ.ดร.สังวรณ์ รัตกระโทก</p> <p>ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ ผศ.ดร.สุเทพ พรหมเลิศ</p>
พระสิริชัยโสภณ	พระมหาสุริยา วรเมธี,รศ.ดร.																												
พระมหาสมบุญ สุธมฺโม,ดร.	พระมหาสุทิตย์ อาภากร,ดร.																												
พระมหาสุทัศน์ ดิสสรวาที	พระมหาชำนาญ มหาชาโน																												
พระมหาสมเกียรติ กิตติธำณ	พระมหาทองคำ จิตเปโม																												
พระวิฑูรย์ ฐานงกโร	พระวินัยธรรณก เตชวโร																												
พระมหาสุรศักดิ์ ธีรวิโส	รศ.ดร.สมทิธิพล เนตรนิมิต																												
ผศ.ดร.โกณิภรณ์ ศรีทอง	ผศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีเครือดอง																												
ผศ.ดร.สุเทพ พรหมเลิศ	ผศ.ดร.สมชัย ศรีนอก																												
ผศ.ดร.ณัฏฐ์ ศรีดี	ผศ.พลวัฒน์ ชุมสุข																												
ดร.อดุลย์ คนแรง	นายเกษม แสงนนท์																												
พระมหาธิติ อนุภทโท	นายสินชัย วงษ์จำนงค์																												
นายอักษราวิชญ์ โฉมศรี	นายสมบุญ เฟ่งพิศ																												
นายจิระศักดิ์ ธารสุขกระจ่าง	นายสุภฐาน สุดาจันทร์																												
นางสาวปฎิธรรม สำเนียง	นางสาวสุจิตรา ชวตรรัมย์																												

สารบัญ

	หน้า
คำปรารภ	(๓)
คำนำ	(๔)
คำนำสำนักพิมพ์	(๕)
คณะกรรมการดำเนินงานโครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร	
เรื่อง การปรับปรุงเนื้อหาและจัดพิมพ์ตำราวิชากลุ่มพระพุทธศาสนา	
และหมวดวิชาศึกษาทั่วไป	(๖)
บทที่ ๑ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพระไตรปิฎก	๑
๑.๑ ความนำ	๒
๑.๒ ความหมายและความสำคัญของพระไตรปิฎก	๓
๑.๓ กำเนิดและความเป็นมาของพระไตรปิฎก	๙
๑.๔ บทบาทของพระเถระที่เกี่ยวข้องกับพระไตรปิฎกในสมัยพุทธกาล	๑๔
สรุปท้ายบท	๒๐
คำถามท้ายบท	๒๑
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๒๔
บทที่ ๒ โครงสร้างและเนื้อหาพระไตรปิฎก	๒๕
๒.๑ ความนำ	๒๖
๒.๒ โครงสร้างของพระไตรปิฎก	๒๖
๒.๒.๑ พระวินัยปิฎก	๒๗
๒.๒.๒ พระสุตตันตปิฎก	๒๙
๒.๒.๓ พระอภิธรรมปิฎก	๓๐
๒.๓ โครงสร้างและเนื้อหาพระวินัยปิฎก	๓๐
๒.๓.๑ โครงสร้างรวมพระวินัยปิฎก	๓๐
๒.๓.๒ โครงสร้างรายละเอียดหมวดย่อยพระวินัยปิฎก	๓๑
๒.๓.๓ เนื้อหาพระวินัยปิฎก	๓๑
๒.๔ โครงสร้างและเนื้อหาพระสุตตันตปิฎก	๓๓
๒.๔.๑ โครงสร้างพระสุตตันตปิฎก	๓๓
๒.๔.๒ โครงสร้างรายละเอียดหมวดย่อยพระสุตตันตปิฎก	๓๓
๒.๔.๓ เนื้อหาพระสุตตันตปิฎก	๓๔

(๘)

๒.๕	โครงสร้างและเนื้อหาพระอภิธรรมปิฎก	๓๙
๒.๕.๑	โครงสร้างพระอภิธรรมปิฎก	๓๙
๒.๕.๒	โครงสร้างรายละเอียดหมวดย่อยพระอภิธรรมปิฎก	๓๙
๒.๕.๓	เนื้อหาพระอภิธรรมปิฎก	๔๐
	สรุปท้ายบท	๔๔
	คำถามท้ายบท	๔๖
	เอกสารอ้างอิงประจำบท	๕๐
บทที่ ๓	คำอธิบายพระไตรปิฎกโดยย่อของพระอรรถกถาจารย์	๕๑
๓.๑	ความนำ	๕๒
๓.๒	ความหมายและความสำคัญของคัมภีร์อรรถกถา	๕๓
๓.๒.๑	ความหมายของคัมภีร์อรรถกถา	๕๓
๓.๒.๒	ความสำคัญของคัมภีร์อรรถกถา	๕๔
๓.๒.๓	จุดมุ่งหมายในการรจนาอรรถกถาพระไตรปิฎก	๕๔
๓.๓	การจัดประเภทและหมวดหมู่ของคัมภีร์อรรถกถา	๕๕
๓.๓.๑	การจัดประเภทแบ่งตามนัยของการอธิบาย	๕๕
๓.๓.๒	การจัดประเภทตามลักษณะ	๕๕
๓.๓.๓	การจัดแบ่งตามภาษา	๕๖
๓.๓.๔	การจัดประเภทตามยุคสมัย	๕๖
๓.๓.๕	การจัดประเภทตามลักษณะของเนื้อหา	๕๘
๓.๔	อรรถกถายุคหลังพระไตรปิฎก	๖๐
๓.๕	คำอธิบายพระไตรปิฎกตามมติพระอรรถกถาจารย์	๖๑
๓.๕.๑	คำอธิบายพระวินัยปิฎกตามมติพระอรรถกถาจารย์	๖๑
๓.๕.๒	คำอธิบายพระสุตตันตปิฎกตามมติพระอรรถกถาจารย์	๖๕
๓.๕.๓	คำอธิบายพระอภิธรรมปิฎกตามมติพระอรรถกถาจารย์	๖๗
๓.๖	คุณค่าจากการศึกษาอรรถกถาพระไตรปิฎก	๗๑
	สรุปท้ายบท	๗๖
	คำถามท้ายบท	๗๗
	เอกสารอ้างอิงประจำบท	๘๐

บทที่ ๔ การรักษาสีบทอดพระไตรปิฎก	๘๓
๔.๑ ความนำ	๘๔
๔.๒ ความสำคัญของการรักษาและการสืบทอดพระไตรปิฎก	๘๕
๔.๓ ระบบการรักษาสีบทอดโดยมุขปาฐะ	๘๖
๔.๔ ระบบการรักษาสีบทอดโดยลายลักษณ์อักษร	๙๔
๔.๕ การนับครั้งในการทำสังคายนา	๙๖
๔.๖ การนับครั้งสังคายนาของลังกา	๙๙
๔.๗ การนับครั้งสังคายนาของสหภาพเมียนมาร์	๑๐๐
๔.๘ การสังคายนาของฝ่ายมหายาน	๑๐๑
๔.๙ การสังคายนาของนิกายสีฬพัตติกาวา	๑๐๓
๔.๑๐ การนับครั้งสังคายนาของประเทศไทย	๑๐๓
สรุปท้ายบท	๑๐๕
คำถามท้ายบท	๑๐๖
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๐๘
บทที่ ๕ ลำดับคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา	๑๐๙
๕.๑ ความนำ	๑๑๐
๕.๒ การจัดลำดับคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา	๑๑๐
๕.๒.๑ การจัดลำดับคัมภีร์สายพระไตรปิฎก	๑๑๐
๕.๒.๒ การจัดลำดับคัมภีร์นอกสายพระไตรปิฎก	๑๑๑
๕.๓ คัมภีร์พระไตรปิฎก	๑๑๑
๕.๔ คัมภีร์อรรถกถา	๑๑๒
๕.๕ คัมภีร์ฎีกา	๑๑๕
๕.๖ คัมภีร์อนุฎีกา	๑๑๗
๕.๗ คัมภีร์ปกรณ์วิเสส	๑๑๘
๕.๘ คัมภีร์ตัพพินิมุต	๑๒๑
สรุปท้ายบท	๑๒๔
คำถามท้ายบท	๑๒๕
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๒๙

(๑๐)

บทที่ ๖ พระไตรปิฎกในประเทศไทย	๑๓๑
๖.๑ ความนำ	๑๓๒
๖.๒ พระไตรปิฎกในประเทศไทย	๑๓๓
๖.๒.๑ สมัยล้านนา สุโขทัย อโยธยา และธนบุรี	๑๓๓
๑) พระไตรปิฎก สมัยล้านนา	๑๓๓
๒) พระไตรปิฎก สมัยสุโขทัย	๑๓๓
๓) พระไตรปิฎก สมัยกรุงศรีอยุธยา	๑๓๔
๔) พระไตรปิฎก สมัยธนบุรี	๑๓๔
๖.๒.๒ สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น	๑๓๕
๑) พระไตรปิฎก สมัยรัชกาลที่ ๑	๑๓๕
๒) พระไตรปิฎก สมัยรัชกาลที่ ๒	๑๓๖
๓) พระไตรปิฎก สมัยรัชกาลที่ ๓	๑๓๗
๔) พระไตรปิฎก สมัยรัชกาลที่ ๔	๑๓๘
๖.๒.๓ สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง	๑๓๘
๑) พระไตรปิฎก สมัยรัชกาลที่ ๕	๑๓๘
๒) พระไตรปิฎก สมัยรัชกาลที่ ๗	๑๔๐
๓) พระไตรปิฎก สมัยรัชกาลที่ ๘	๑๔๑
๖.๒.๔ พระไตรปิฎก สมัยรัชกาลที่ ๙	๑๔๑
๖.๒.๔.๑ พระไตรปิฎก ฉบับในพระบรมราชูปถัมภ์	๑๔๒
๖.๒.๔.๒ พระไตรปิฎก ฉบับคอมพิวเตอร์	๑๔๓
๖.๒.๔.๓ พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๑๔๕
๑) พระไตรปิฎก ฉบับภาษาบาลี	๑๔๕
๒) พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับ มจร.	๑๔๘
๖.๒.๔.๔ พระไตรปิฎกฉบับเอกชนจัดพิมพ์	๑๕๒
สรุปท้ายบท	๑๕๓
คำถามท้ายบท	๑๕๕
เอกสารอ้างอิงท้ายบท	๑๕๘

บทที่ ๗ พระไตรปิฎกนานาชาติ	๑๕๙
๗.๑ ความนำ	๑๖๐
๗.๒ พระไตรปิฎกนิกายเถรวาท	๑๖๒
๗.๒.๑ พระไตรปิฎก ประเทศพม่า	๑๖๒
๗.๒.๒ พระไตรปิฎก ฉบับสมาคมบาลีปกรณ์ อักษรโรมัน	๑๖๖
๗.๒.๓ พระไตรปิฎกภาษา ฉบับมหาสังคายนาสากลนานาชาติ	๑๖๘
๗.๓ พระไตรปิฎกนิกายมหายาน	๑๗๐
๗.๓.๑ พระไตรปิฎก ภาษาสันสกฤต	๑๗๐
๗.๓.๒ พระไตรปิฎก ภาษาจีน	๑๗๒
๗.๓.๓ พระไตรปิฎก ภาษาญี่ปุ่น	๑๗๕
๗.๓.๔ พระไตรปิฎก ภาษาทิเบต	๑๗๖
๗.๓.๕ พระไตรปิฎก ภาษาเกาหลี	๑๗๗
สรุปท้ายบท	๑๗๙
คำถามท้ายบท	๑๘๐
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๘๓
บทที่ ๘ พระไตรปิฎกกับศาสตร์สมัยใหม่	๑๘๕
๘.๑ ความนำ	๑๘๖
๘.๒ ความสำคัญของพระไตรปิฎกที่มีต่อศาสตร์สมัยใหม่	๑๘๖
๘.๓ ความสัมพันธ์ของพระไตรปิฎกกับศาสตร์สมัยใหม่	๑๘๘
๘.๓.๑ พระไตรปิฎกกับมนุษยศาสตร์	๑๘๘
๑) ความสัมพันธ์ของพระไตรปิฎกกับศิลปะ	๑๘๙
๒) ความสัมพันธ์ของพระไตรปิฎกกับวรรณคดี	๑๙๒
๓) ความสัมพันธ์ของพระไตรปิฎกกับประวัติศาสตร์	๑๙๓
๔) ความสัมพันธ์ของพระไตรปิฎกกับภาษาศาสตร์	๑๙๓
๘.๓.๒ พระไตรปิฎกกับสังคมศาสตร์	๑๙๕
๘.๓.๓ พระไตรปิฎกกับวิทยาศาสตร์	๑๙๙
สรุปท้ายบท	๒๐๒
คำถามท้ายบท	๒๐๓
เอกสารอ้างอิงท้ายบท	๒๐๙

(๑๒)

บทที่ ๙	คุณค่าของพระไตรปิฎกที่มีต่อสังคมไทย	๒๑๑
๙.๑	ความนำ	๒๑๒
๙.๒	คุณค่าของพระไตรปิฎกด้านศาสนา	๒๑๓
๙.๒.๑	ในฐานะเป็นคัมภีร์บันทึกคำสอน	๒๑๓
๙.๒.๒	ในฐานะเป็นปัจจัยดำรงรักษาพระพุทธศาสนา	๒๑๓
๙.๒.๓	ในฐานะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธบริษัท ๔	๒๑๓
๙.๓	คุณค่าของพระไตรปิฎกด้านวิชาการ	๒๑๔
๙.๓.๑	ด้านภาษาศาสตร์และวรรณกรรม	๒๑๔
๙.๓.๒	ด้านประวัติศาสตร์	๒๑๔
๙.๔	คุณค่าของพระไตรปิฎกด้านการดำเนินชีวิต	๒๑๖
๙.๔.๑	ด้านสังคม ศิลปวัฒนธรรม และจิตรกรรม	๒๑๖
๙.๔.๒	ด้านหลักของการปฏิบัติธรรม	๒๑๗
๙.๔.๓	ด้านเศรษฐกิจ	๒๑๘
๙.๔.๔	ด้านการเมืองการปกครอง	๒๒๑
๙.๔.๕	ด้านสิ่งแวดล้อม	๒๒๓
๙.๕	การสืบค้นพระไตรปิฎกด้วยระบบคอมพิวเตอร์	๒๒๔
๙.๕.๑	พระไตรปิฎก CD-ROM	๒๒๔
๙.๕.๒	พระไตรปิฎกระบบออนไลน์	๒๒๔
๙.๕.๓	วิธีการค้นหาพระไตรปิฎก ระบบออนไลน์	๒๒๔
๙.๕.๔	แนะนำแหล่งข้อมูลในการสืบค้นพระไตรปิฎกออนไลน์	๒๒๕
	สรุปท้ายบท	๒๒๖
	คำถามประจำบท	๒๒๗
	เอกสารอ้างอิงประจำบท	๒๓๐
	บรรณานุกรม	๒๓๑
	ภาคผนวก :	
	คณะกรรมการผู้ปรับปรุงเนื้อหารายวิชา “พระไตรปิฎกศึกษา”	๒๓๕

บทที่ ๑

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

พระครูไพศาลธรรมานุสิฐ
อาจารย์ณัฐพล ลีสิงห์แก้ว

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายความหมายและความสำคัญของพระไตรปิฎกได้
๒. อธิบายกำเนิดและความเป็นมาของพระไตรปิฎกได้
๓. อธิบายบทบาทของพระเถระที่เกี่ยวข้องกับพระไตรปิฎกได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- ความนำ
- ความหมายและความสำคัญของพระไตรปิฎก
- กำเนิดและความเป็นมาของพระไตรปิฎก
- บทบาทของพระเถระที่เกี่ยวข้องกับพระไตรปิฎก

๑.๑ ความนำ

ขณะที่พระผู้มีพระภาคเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ พระองค์ทรงประกาศคำสั่งสอนแก่พุทธบริษัททั้งหลายตั้งแต่เมื่อแรกตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนาจนถึงเมื่อจวนที่พระองค์ปรินิพพานก็ทรงแสดงปัจฉิมโอวาทรวมเวลาได้ ๔๕ พรรษา ที่พระองค์ทรงแสดงธรรมวินัยเหล่านั้นด้วยมุขปาฐะคือปากเปล่าทั้งสิ้น ผู้ต้องการฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาล ไปเฝ้าพระองค์ ณ ธรรมสภาที่พระพุทธเจ้าตรัสแสดงธรรม เพื่อฟังธรรม หรือทูลถามปัญหา ถ้าอยู่ไกลก็เดินทางมา บางคนมาจากต่างประเทศ ซี่มา หรือนั่งเกวียน เดินทางกันมาเป็นวัน เป็นเดือน ก็เพียงเพื่อมาฟังพระพุทธเจ้าสั่งสอน พระธรรมวินัยหรือพระศาสนานี้ ทรงตั้งขึ้นมาในลักษณะพิเศษ เป็นที่รวมของคนที่แตกต่างกันด้วยชาติ ตระกูล ระดับการศึกษาและวัฒนธรรม ที่มาอยู่อาศัยเป็นหมู่ใหญ่ เพื่อฝึกอบรมและพัฒนาตนเองให้ดำเนินไปสู่จุดมุ่งหมายเดียวกันคือวิมุตติรส

ในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงมีพระชนม์อยู่ และในช่วงที่พระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานใหม่ ๆ พระสาวกใช้วิธีการจดจำเป็นหลัก เรียกว่า “มุขปาฐะ” ในขณะที่ยังทรงมีพระชนม์อยู่นั้น คำสั่งสอนของพระองค์เรียกว่า **พรหมจรรย์** ต่อมาเรียกว่า **พระธรรมวินัย** จนกระทั่งมีการทำสังคายนา คือมีการชำระตรวจสอบ รวบรวมคำสั่งสอนไว้เป็นหมวดหมู่แล้วจึงเกิด**พระไตรปิฎก**ขึ้นในเวลาต่อมา ทำให้พระพุทธศาสนาเถรวาทเกิดขึ้นมาพระพุทธศาสนาซึ่งถือตามหลักที่ได้สังคายนาครั้งแรกนี้ จึงเรียกว่า “พระพุทธศาสนาเถรวาท” หมายความว่า คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า คือพระธรรมวินัย ทั้งถ้อยคำและเนื้อความอย่างไรที่ท่านสังคายนาไว้ ก็ทรงจำกันมาอย่างนั้น ถือตามนั้นโดยเคร่งครัด ภาษาที่ใช้รักษาพระธรรมวินัยไว้ในสมัยนั้น คือภาษาบาลี หรือภาษามคธ เพราะฉะนั้น คำสอนของเถรวาทก็รักษาไว้ในภาษาบาลีตามเดิม

ภายหลังการปรินิพพานได้ ๓ เดือน พระมหาสาวกมีพระมหากัสสปเถระ เป็นต้น ได้ร้อยกรองพระธรรมวินัย ในคราวสังคายนาครั้งที่ ๑ และได้แบ่งคำสั่งสอนออกเป็น ๓ ส่วนคือ จัดพระวินัยเป็นปิฎกหนึ่ง เรียกว่า พระวินัยปิฎก แต่จัดพระธรรมออกเป็น ๒ ปิฎก คือพระธรรมที่ทรงแสดงโดยยกบุคคลขึ้นอ้าง เป็นปิฎกหนึ่ง เรียกว่าพระสุตตันตปิฎก และที่แสดงโดยหัวข้อธรรมขึ้นอ้างเป็นปิฎกหนึ่ง เรียกว่า พระอภิธรรมปิฎก

คัมภีร์ที่บรรจุพุทธพจน์ คือพระธรรมวินัยมีชื่อที่ชาวตะวันตกรู้จักกันโดยทั่วไปว่า Pali Canon หรือ Buddhist Canon ทั้งนี้ก็เพราะว่าเป็นที่ประมวลหลักการพื้นฐานของศาสนา และข้อความในคัมภีร์นี้บันทึกด้วยภาษาบาลีแต่คำบาลีที่เรียก พระไตรปิฎก ก็คือ ตปิฎก

๑.๒ ความหมายและความสำคัญของพระไตรปิฎก

คัมภีร์สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย ภาค ๑ ได้ระบุถึงความหมายของศัพท์ว่า “ปิฎก” ไว้ว่า “คำว่า ปิฎก นั้นเหล่าบัณฑิตผู้รู้ความหมายกล่าวว่า โดยอรรถ (คำนี้) หมายถึงปริยัติและภาชนะ คำสอนพระพุทธเจ้า ๓ อย่าง วินัย ฟังทราบว่าเป็นธรรมได้รวบรวมไว้แล้วด้วยปิฎกนั้น”^๑ นอกจากนี้ พระพุทธโฆษาจารย์ ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า จริงอยู่ แม้ปริยัติ ท่านเรียกว่า “ปิฎก” ในประโยคทั้งหลาย เป็นต้นว่า “มา ปิฎกสมปทานน”^๒ อย่าเชื่อโดยการอ้างตำรา” แม้ภาชนะอย่างใดอย่างหนึ่งท่านก็เรียกว่า “ปิฎก” ในคำนี้เป็นต้นว่า “อด บุริโส อากจเฉยย กุฑทาลปิฎกมาทาย” ลำดับนั้นบุรุษถือจอบ และตะกร้ามา”^๓ ปิฎก จึงมี ๒ ความหมาย คือ (๑) ปริยัติหรือตำรา (๒) ภาชนะคือตะกร้า

คำว่า “พระไตรปิฎก” เป็นคำที่เกิดขึ้นใหม่ไม่ใช่คำที่พระพุทธเจ้าทรงใช้มาก่อนหากแต่คำนี้ มาปรากฏในยุคหลังพุทธกาล เพียง ๓ เดือน หลังพุทธปรินิพพาน ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา อธิบายว่า พุทธพจน์แบ่งออกเป็น ๓ เรียกว่า พระไตรปิฎก ดังคำว่า “ถามว่า พระพุทธพจน์ มี ๓ อย่าง คือ ปิฎก เป็นอย่างไร ตอบว่า แท้จริง ปิฎกทั้งหมด มี ๓ ปิฎก คือพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎกและ พระอภิธรรมปิฎก ในปิฎก ๓ ปิฎกนั้น พระพุทธพจน์นี้ คือ ปาติโมกข์ ๒ วิภังค์ ๒ ชั้นธกะ ๒๒ และ ปริวาร ๑๖ ที่ประมวลพระพุทธพจน์ ที่สังคายนาครั้งที่ ๑ และที่สังคายนาในภายหลังต่อมาทั้งหมด เข้าด้วยกัน นี้ชื่อว่าพระวินัยปิฎก

พระพุทธพจน์ คือ ทีฆนิกายซึ่งเป็นที่รวมพระสูตร มีพรหมชาลสูตร เป็นต้น

มัชฌิมนิกายซึ่งเป็นที่รวมพระสูตร ๑๕๒ สูตร มีมูลปริยายสูตร เป็นต้น

สังยุตตนิกาย ซึ่งเป็นที่รวมพระสูตร ๗,๗๗๒ มีโฆตตรณสูตร เป็นต้น

อังกุตตรนิกาย ซึ่งเป็นที่รวมพระสูตร ๙,๕๕๗ สูตร มีจิตตปริยาทาสสูตร เป็นต้น

ขุททกนิกาย ๑๕ ประเภท คือขุททกปาฐะ ธรรมบท อุทาน อิติวุตตกะ สุตตนิบาต วิจารณ์วัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา เถรีคาถา ชาดก นิทเทส ปฏิสัมภีทามรรค อปทาน พุทธวงศ์และจริยาปิฎก นี้ชื่อว่า พระสุตตันตปิฎก

^๑ วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/-/๒๙.

^๒ อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๐๕/๒๔๓.

^๓ อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๐๕/๒๔๓.

พระพุทธพจน์ คือ อัมมสังคหะ วิภังค์ ธาตุกถา ปุคคลปัญญาติ กถาวัตถุ ยมก ปฏฐาน นีชื่อว่า พระอภิธรรมปิฎก”^๔

นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาสันนิษฐานกันว่าน่าจะมีในช่วงระหว่างภายหลังจากการสังคายนาครั้งที่ ๒ (หลังพุทธปรินิพพาน ๑๐๐ ปี) ถึงช่วงก่อนสังคายนาครั้งที่ ๓ เนื่องจากว่า ช่วงก่อนที่จะมีการสังคายนาครั้งที่ ๒ ยังไม่พบการใช้คำนี้ แต่พอสมัยสังคายนาครั้งที่ ๓ กลับมีการใช้คำนี้มาแล้วจนเป็นที่คุ้นเคย^๕ ในหลักศิลาจารึกของพระเจ้าอโศก (ระหว่าง พ.ศ.๒๗๐ - ๓๑๒) เช่น เปฏุกิน ซึ่งความหมายบ่งถึงพระภิกษุผู้เชี่ยวชาญพระไตรปิฎก

ในคัมภีร์ภาษาบาลี คำว่า “พระไตรปิฎก” ใช้ในรูปแบบต่าง ๆ ตามกฎเกณฑ์ทางด้านภาษาดังเช่นตัวอย่าง คือ **เตปิฎก, ตปิฎก, ติเปฎก, ตินิ ปิฎกานิ**^๖ แต่คำศัพท์นั้นแปลได้ความหมายเหมือนกันว่า “พระไตรปิฎก” อย่างไรก็ตาม เมื่อกล่าวความหมายโดยรูปศัพท์ คำว่า “พระไตรปิฎก” แปลว่า คัมภีร์ มาจากคำ ๓ คำประกอบกัน คือ พระ (เป็นคำแผลงมาจากบาลีว่า “วร” แปลว่า ประเสริฐ) + ไตร (เป็นสังขยาบอกจำนวนแปลว่า สาม) + ปิฎก (กระจาด, ตะกร้า, คัมภีร์) เมื่อรวมแล้วแปลว่า “คัมภีร์สามอันประเสริฐ”^๗

สุชีพ ปุญญานุภาพ อธิบายว่า คำว่า “ปิฎก” แปลได้ ๒ อย่าง คือ แปลว่า คัมภีร์ หรือตำราอย่างหนึ่ง แปลว่า กระจาดหรือตะกร้าอย่างหนึ่ง ที่แปลว่า กระจาดหรือตะกร้า หมายความว่า เป็นที่รวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้เป็นหมวดหมู่ไม่ให้เกิดจัดกระจาย คล้ายกระจาดหรือตะกร้าอันเป็นภาชนะใส่ของ ฉะนั้น^๘

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของพระไตรปิฎกว่าคำว่า “ปิฎก” แปลตามศัพท์อย่างพื้น ๆ ว่า กระจาดหรือตะกร้าอันเป็นภาชนะสำหรับรวบรวมของต่าง ๆ เข้าไว้ นำมาใช้ในความหมายว่า เป็นที่รวบรวมคำสอนในพระพุทธศาสนาที่จัดเป็นหมวดหมู่แล้ว พระไตรปิฎกจึงแปลว่า

^๔ วิมหา.อ.(ไทย) ๑/-/๒๔-๒๕.

^๕ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, เพลงรักจากพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ซอมะไฟ, ๒๕๓๕), หน้า ๑๙.

^๖ คำบาลีเหล่านี้พบทั่วไป ในคัมภีร์อรรถกถาทั้งหลาย เช่น อรรถกถาธรรมบท

^๗ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, เพลงรักจากพระไตรปิฎก, หน้า ๕.

^๘ สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎก ฉบับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๑.

คัมภีร์ที่บรรจุพระพุทธรูป (และเรื่องขึ้นเดิมของพระพุทธรูปศาสนา) ๓ ชุด หรือประมวลแห่งคัมภีร์ ที่รวบรวมพระธรรมวินัย ๓ หมวด กล่าวคือ วินัยปิฎก สุตตันตปิฎก และอภิธรรมปิฎก^๙

ในยุคแรกของการประกาศพระศาสนา พระพุทธรูปหรือคำสอนของพระพุทธเจ้าปรากฏชื่อเรียกที่ใช้กันในสมัยนั้น ๒ อย่าง คือ

๑. เรียกว่า “พฺรหมจริย” หรือ “พฺรหมจรรย” ดังพุทธรูปที่ตรัสเมื่อครั้งทรงส่งพระอรหันต์สาวก จำนวน ๖๐ รูป ไปเผยแผ่พระศาสนาครั้งแรกว่า “มุตตาหิ ภิกขเว สพฺพปาเสหิ เย ทิพฺพา เย จ มานุสา ตุมฺहेปิ ภิกขเว มุตตา สพฺพปาเสหิ เย ทิพฺพา เย จ มานุสา จรถ ภิกขเว จาริกัม พุชฺชนหิตาย พุชฺชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺसानัม, มา เอเกน เทวอคมิตฺถ, เทเสถ ภิกขเว ธมฺมํ อาทิกฺลยาณัม มขฺเฌกฺลยาณัม ปรีโยสานกฺลยาณัม สาทถัม สพฺยญฺชนัม เภวลปรีปฺณณัม ปรีสุทฺธัม พฺรหมจริยัม ปกาเสถ.”^{๑๐}

“ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขแก่คนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงแสดงธรรม มีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะอันบริสุทธิ์บริบูรณ์โดยสิ้นเชิง”^{๑๑}

๒. เรียกว่า “สาสน” หรือ “คำสอน” ดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสในวันแรกที่ทรงประทานโอวาทปาฏิโมกข์แก่พระอรหันต์ จำนวน ๑,๒๕๐ รูป พระองค์ตรัสว่า “สพฺพปาปสฺส อกรรมํ กุสลสฺสุปฺสมบฺบาท สจฺจิตฺตปรีโยทปนัม เอตัม พุทฺธานสาสนัม”^{๑๒} “ การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว นี้คือคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย”^{๑๓}

^๙ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพระพุทธรูปศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๗๖.

^{๑๐} วิ.ม. (บาลี) ๔/๓๒/๒๗.

^{๑๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๑๒} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๙๐/๔๓.

^{๑๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐, ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๓-๑๘๕/๔๙-๕๐.

นอกจาก ๒ คำนี้แล้ว ยังมีหลักฐานบางประการที่บ่งชี้ว่า ได้มีการแบ่งพุทธวจนะเป็นรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งมาบ้างแล้ว เช่น การแบ่งเป็นนวัคส์ตฤศาสน์^{๑๔} คือ ในสมัยพุทธกาลได้จัดพุทธพจน์ออกเป็นรูปแบบต่าง ๆ เพื่อสะดวกในการจดจำของเหล่าพระสาวก เรียกว่า “นวัคส์ตฤศาสน์” คือ คำสอนของพระศาสดาอันมีองค์ ๙ ประการ ได้แก่

(๑) สุตตะ คือ คำสอนประเภทร้อยแก้วล้วน อรรถกถาอธิบายว่า ได้แก่ อุกโกตวิภังค์ (ปาฏิโมกข์ ทั้งสองฝ่าย) ชันธกะ บริวาร นิทเทส และพระสูตรในสุตตนิบาตรวมทั้งสูตรอื่น ๆ ที่ไม่มีชื่อกำกับว่า “สูตร”

(๒) เคยยะ คือ คำสอนประเภทร้อยแก้วผสมร้อยกรอง หมายถึงพระสูตรที่มีคาถาทั้งหมด โดยเฉพาะสคาถวรรค สังยุตตนิกาย

(๓) เวยยาकरणะ คือ คำสอนประเภทที่เป็นอรรถกถาอธิบาย โดยละเอียด เป็นร้อยแก้วล้วน เช่น อภิธรรมปิฎก พระสูตรที่ไม่มีคาถา และพระพุทธรูปอื่นที่ไม่นับเข้าในองค์ ๘ ข้อที่เหลือ

(๔) คาถา คือ คำสอนประเภทร้อยกรองล้วน เช่น ธรรมบท เถรคาถา เถรีคาถา และคาถาล้วนในสุตตนิบาต ที่ไม่มีชื่อกำกับว่า “สูตร”

(๕) อุทาน คือ คำสอนประเภทที่เปลี่ยนขึ้นจากแรงบันดาลใจของพระพุทธเจ้า และพระสาวก ส่วนมากจะเป็นร้อยกรอง

(๖) อิติวุตตกะ คือ คำสอนประเภทคำอ้างอิง ที่ยกข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ มาอ้างอิงเป็นตอน ๆ ได้แก่ พระสูตรสั้น ๆ ๑๑๐ สูตร สูตรที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า “วุตฺตํ เหนฺ ภาควา”

(๗) ชาตกะ หรือ ชาตค คือ คำสอนประเภทนิทานชาตค หรือ เรื่องราวในชาติปางก่อนของพระพุทธเจ้า ขณะเป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีอยู่ในชาติก่อน

(๘) อัပ္พุตตรธรรม คือ คำสอนประเภทเรื่องอัศจรรย์เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า และพระสาวกทั้งหลาย เช่น พระพุทธองค์สมัยอยู่ในพระครรภ์ของพระนางสิริมหามายา นั่งสมาธิผินพระพักตร์ออกมาทางด้านหน้า พระอุทรไม่แปดเปื้อนด้วยมลทินกรรม เหมือนทหารกรรมดาทั่วไป นี่เป็นเรื่องมหัศจรรย์เกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ เป็นต้น

(๙) เวทลละ คือ คำสอนประเภทคำถาม-ตอบ (เวทลละ แปลว่า ได้ความรู้ ความปลื้มใจ) หมายถึง ผู้ถามได้ความรู้และความปลื้มใจแล้ว ก็ถามต่อไปเรื่อย ๆ เช่น สักกปัญหาสูตร เป็นต้น

การแบ่งพุทธวจนะเป็น ๙ หมวดนี้ นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาต่างเชื่อกันว่า มีมาแล้วตั้งแต่สมัยพุทธกาล ก่อนที่จะมีพระไตรปิฎกและเป็นการจัดรูปแบบหรือการแบ่งหมวดหมู่ที่เก่าแก่มากเท่าที่มีหลักฐานปรากฏ^{๑๕}

^{๑๔} วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๑/๕๖-๕๘.

^{๑๕} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, เพลงรักจากพระไตรปิฎก, หน้า ๘.

๔. ปาพจน์ พระพุทธองค์ตรัสในวันที่จะเสด็จดับขันธปรินิพพานว่า “อานนท์ บางทีพวกเธอ อาจจะคิดว่า ปาพจน์มีพระศาสดาล่วงลับไปแล้ว พวกเราไม่มีศาสดา”^{๑๖}

๕. เรียกว่า “ธัมมวินยะ” หรือ “พระธรรมวินัย” คำนี้ปรากฏในปัจฉิมวาทะ ดังพุทธวจนะ ที่ตรัสแก่พระอานนท์ ก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพานว่า “โย โว อานนท มยา ธมโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺญตฺโต โส โว มมจฺเจเนน สตถา ตุก่อนอานนท์ ธรรมและวินัยใดที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่ท่านทั้งหลาย โดยการล่วงไปแห่งเรา ธรรมและวินัยนั้น ย่อมเป็นศาสดาของท่านทั้งหลาย”^{๑๗}

เมื่อก้าวโดยสรุปแล้ว ธรรมและวินัยทั้ง ๒ อย่าง ที่นำมาเก็บรวบรวมจัดเป็นหมวดหมู่ใหม่แยกเป็น ๓ ปิฎกที่เรียกว่า **บาลีพระไตรปิฎก** ประกอบด้วย^{๑๘}

วินัยปิฎก ระเบียบข้อบังคับสำหรับชีวิตและชุมชนของภิกษุและภิกษุณี ได้แก่ วิภังค์ ชั้นชกะและบริวาร (๑) **วินัยปิฎก** มี ๕ คัมภีร์

พระสุตตันตปิฎก คือคัมภีร์บรรจุธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแยกเยื้องไปต่าง ๆ ให้เหมาะกับบุคคล สถานที่ เหตุการณ์ มีเรื่องราวประกอบ มี ๕ คัมภีร์ ได้แก่ ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย และขุททกนิกาย

พระอภิธรรมปิฎก คือคัมภีร์ที่บรรจุพระธรรมที่แสดงเป็นเนื้อหาหรือหลักวิชาล้วน ๆ ไม่เกี่ยวข้องด้วยบุคคลหรือเหตุการณ์ ไม่มีเรื่องราวประกอบ มี ๗ คัมภีร์ ได้แก่ สังคณี วิภังค์ ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ ยมก และปฏิฐาน

คัมภีร์พระไตรปิฎก จัดว่าสมบูรณ์แล้วตั้งแต่การสังคายนาครั้งที่ ๓ เพราะในการทำสังคายนาครั้งนี้พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ ได้รจนากถาวัตถุปกรณ์ขึ้นด้วย (จัดเป็นพระไตรปิฎก เล่มที่ ๓๗)^{๑๙}

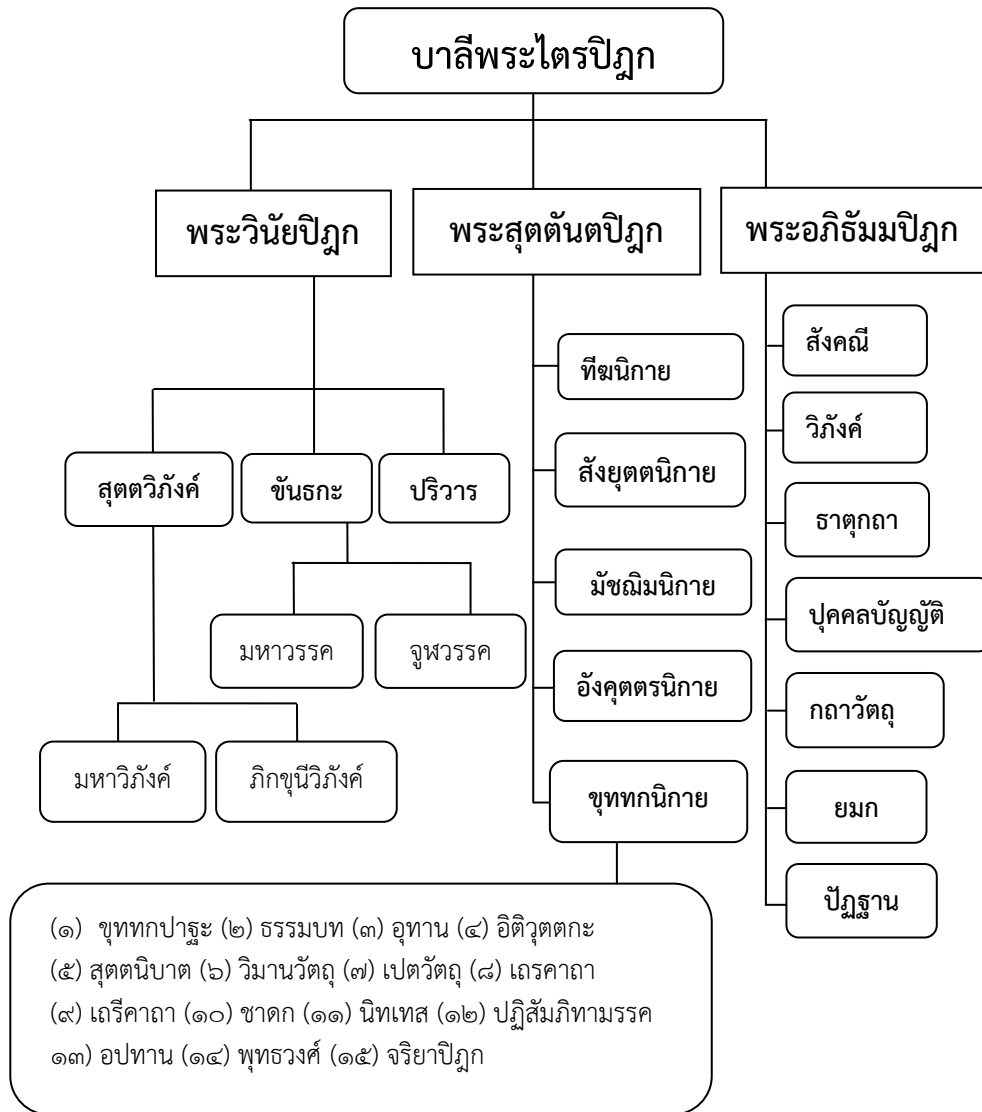
คัมภีร์ทั้งหมดนี้เรียกว่า **คัมภีร์ดั้งเดิม (Original Pali)** หรือบางทีก็เรียกว่า **บาลีพุทธวจนะ (Canon)** จะขอแสดงแผนภูมิกัมภีร์บาลีพระไตรปิฎกและคัมภีร์องค์ประกอบย่อย ดังต่อไปนี้

^{๑๖} ที.ม.(บาลี) ๑๐/๒๑๖/๑๓๔.

^{๑๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๑/๑๓๘.

^{๑๘} พระธรรมปิฎก, **รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เอดิสัน เพรส โปรดักส์, ๒๕๔๓), หน้า ๗๒.

^{๑๙} วิ.จ. (ไทย) ๗/บทนำ/๓๙.

การจัดหมวดหมู่พระธรรมวินัยออกเป็น ๓ ปิฎกนั้น ไม่ใช่การจัดหลักคำสอนขึ้นมาใหม่ หากแต่เป็นการจัดแบ่งตามลักษณะคำสอนที่มีอยู่แต่เดิม

๑.๓ กำเนิดและความเป็นมาของพระไตรปิฎก

พระไตรปิฎกมีกำเนิดและความเป็นมาซึ่งเกี่ยวข้องกับและสัมพันธ์กับการกำเนิดพระพุทธเจ้า กำเนิดพระธรรม กำเนิดพระวินัย และกำเนิดพระอภิธรรม สืบทอดกันมาตามลำดับ จนเป็นคัมภีร์พระไตรปิฎก ตั้งแต่การสังคายนาครั้งที่ ๑ มีรายละเอียดพอสังเขป ดังนี้

ภายหลังการตรัสรู้แล้ว พระพุทธเจ้าได้ประทับเสวยวิมุตติสุข ณ ควางตันโปธิ์ และบริเวณโดยรอบเป็นเวลา ๗ สัปดาห์ (๔๙ วัน) เริ่มแรกพระองค์ทรงมีพระดำริจะไม่แสดงธรรมโปรดสัตว์โลก^{๒๐} เพราะทรงพิจารณาเห็นว่า ปฏิภาณสมุปปาทธรรมเป็นธรรมที่ลึกซึ้งเห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก ยากที่คนมีกิเลสตัณหา มากจะรู้ถึงเข้าใจได้ เป็นภูมิธรรมสำหรับผู้เป็นบัณฑิตโดยเฉพาะ แต่เพราะทรงเห็นด้วยกับคำกราบทูล อารธนาของสัทัมบตีพรหม ประกอบกับที่พระองค์ทรงมีพระมหากรุณาในหมู่สัตว์ จึงทรงพิจารณาเปรียบเทียบอุปนิสัยของเหล่าสัตว์กับดอกบัวที่เกิดเจริญงอกงามอยู่ในน้ำ บางดอกยังจมอยู่ในน้ำ บางดอกอยู่เสมอน้ำ บางดอกขึ้นพ้นน้ำ เหล่าสัตว์ที่มีกิเลสเบาบางเปรียบได้กับดอกบัวที่ยังจมอยู่ในน้ำ เหล่าสัตว์ที่มีกิเลสเบาบางเปรียบได้กับดอกบัวที่อยู่เสมอน้ำ เหล่าสัตว์ที่มีกิเลสน้อย พร้อมทั้งจะตรัสรู้เปรียบได้กับดอกบัวที่ขึ้นพ้นน้ำแล้วพร้อมจะบาน^{๒๑} นอกจากบัวจมอยู่ในน้ำ บัวอยู่เสมอน้ำ บัวพ้นน้ำ ๓ พวกเหล่านี้แล้ว อรรถกถาได้กล่าวถึงบัวอีกจำพวกหนึ่งคือบัวที่มีโรคยังไม่พ้นน้ำเป็นรักษาของปลา และเต่า จัดเป็นบัวจำพวกที่ ๔ ซึ่งมีได้ยกขึ้นสู่บาสิ แล้วแบ่งบุคคลเป็น ๔ เหล่า^{๒๒} คือ (๑) อุกคฆิตัญญู (๒) วิปจิตัญญู (๓) เนยยะ (๔) ปทปรมะ แล้วเปรียบเทียบอุคคฆิตัญญูเป็นเหมือนบัวพ้นน้ำ ที่พอต้องแสงอาทิตย์แล้วก็บานในวันนั้น เปรียบวิปจิตัญญูเป็นเหมือนบัวอยู่เสมอน้ำที่จะบานในวันรุ่งขึ้น เปรียบเนยยะเป็นเหมือนบัวจมอยู่ในน้ำที่จะขึ้นมาบานในวันที่ ๓ ส่วนปทปรมะเปรียบเหมือนบัวที่มีโรค ยังไม่พ้นน้ำ ไม่มีโอกาสขึ้นมาบาน เป็นรักษาของปลาและเต่า^{๒๓} จากนั้นพระพุทธเจ้าได้ทรงพิจารณาบุคคลที่ควร จะแสดงธรรมให้ฟัง (เป็นคนแรก) ทรงนึกถึง ๒ พระดาบสผู้เคยเป็นอาจารย์สอนในสมัยที่ทรงแสวงหา โมกขธรรม คือ อาหารดาบส กาลามโคตร และอุทกดาบส รามบุตร แต่ก็ทราบว่าเป็นอาจารย์ทั้ง ๒ เสียชีวิตแล้ว

^{๒๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๗/๑๑-๑๒.

^{๒๑} วิ.ม. (ไทย). ๔/๗/๑๖.

^{๒๒} อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๓/๒๐๒, อภิ.ปุ. (ไทย) ๓๖/๑๐/๑๔๒.

^{๒๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๗/๑๔.

พระองค์จึงทรงนึกถึงปัญจวัคคีย์ผู้เคยเฝ้าอุปฐากรับใช้ จึงเสด็จไปป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสีทันที ทรงทำให้ปัญจวัคคีย์ยินยอมแล้วทรงแสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตร^{๒๔} มีใจความโดยย่อว่า “ภิกษุทั้งหลาย ที่สุด ๒ อย่างนี้ บรรพชิตไม่พึงเสพ ภิกษุทั้งหลาย มัชฌิมาปฏิบัติไม่เอียงเข้าใกล้ที่สุด ๒ อย่างนั้น ตถาคตได้ตรัสรู้อันเป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักขุ^{๒๕} ก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อพระนิพพาน...”^{๒๖}

ต่อจากนั้น ได้ทรงแสดงอนัตตลักขณสูตรโปรดปัญจวัคคีย์ จนได้บรรลุธรรมทูลขออุปสมบท ทรงแสดงอนุพุททิกถาและสามกัถสิกขธรรมเทศนา (อริยสัจ ๔) โปรดยสกุลบุตรและครอบครัวพร้อมสหายของพระยสกุลบุตร ทรงส่งพระอรหันตสาวกไปประกาศพระศาสนาแม้พระองค์เองก็เสด็จไปตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ทรงแสดงอาทิตตปริยายสูตรโปรดชฎิล ๓ พี่น้อง ทรงแสดงอนุพุททิกถาและสามกัถสิกขธรรมเทศนาโปรดพระเจ้าพิมพิสารและบริวารจำนวน ๑๒ นหุต (๑๒๐,๐๐๐ คน) ต่อมาทรงอนุญาตให้พระสาวกเป็นพระอุปัชฌาย์ให้กุลบุตรผู้มีศรัทธาบรรพชาอุปสมบท

จากการที่พระพุทธองค์แสดงธรรมจักกัปปวัตตนสูตรโปรดปัญจวัคคีย์ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี ส่งผลให้พราหมณ์โกณฑัญญะ^{๒๗} เกิดความเลื่อมใสในพระธรรมของพระพุทธเจ้า จนได้ดวงตาเห็นธรรม หรือบรรลุเป็นอริยบุคคลชั้นโสดาบัน ท่านจึงขออุปสมบทในพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า ด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา พระอัญญาโกณฑัญญะจึงเป็นพระสงฆ์องค์แรกในโลกและด้วยเหตุที่ท่านได้บรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคล (อนุพุทธะ) เป็นคนแรก เหตุนี้วันนั้นจึงเป็น “วันพระสงฆ์” และเป็นวันที่มีพระรัตนตรัยครบองค์สามบริบูรณ์เป็นครั้งแรกในโลก คือมีทั้งพระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์ อีกด้วย

ในพรรษาที่ ๑๒ พระพุทธเจ้าประทับ ณ เขตเมืองเวรัญชา^{๒๘} พระสารีบุตรทูลถามถึงเหตุที่ทำให้พรหมจรรย์ (พุทธศาสนา) ดำรงอยู่นานและไม่ไม่นานพระพุทธเจ้าตรัสถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้พรหมจรรย์ดำรงอยู่ได้นานและไม่ไม่นาน^{๒๙} หากมองในแง่ของเหตุผลที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทนั้น จะเห็นว่า

^{๒๔} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๕๙๒, ขุ.ป.(ไทย) ๓๑/๓๐/๔๘๒-๔๘๔.

^{๒๕} จักขุ ในที่นี้หมายถึงปัญญาจักขุ (วิ.อ.(บาลี) ๓/๑๓/๑๓).

^{๒๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๙/๑๓.

^{๒๗} ขุ.อป.อ.(ไทย) ๑/๑๒/๑๓.

^{๒๘} วิ.ม.ห. (ไทย) ๑/ บทนำ [๕].

^{๒๙} ดูรายละเอียดใน วิ.ม.ห. (ไทย) ๑/๑๙/๑๑-๑๒.

พระองค์ไม่ได้บัญญัติไว้ล่วงหน้าเหมือนกับกฎหมายโดยทั่วไป แต่ทรงคำนึงถึงกาลเวลาและความเหมาะสมของเหตุการณ์เป็นหลักและพุทธวิธีในการบัญญัติสิกขาบทก็ประกอบไปด้วย

- (๑) เมื่อมีเรื่องไม่ดีไม่งามเกิดขึ้น ทรงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์
- (๒) ตรัสถามภิกษุผู้เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
- (๓) ทรงตำหนิภิกษุที่ก่อเรื่อง
- (๔) ชี้โทษแห่งการล่วงละเมิด^{๓๐}

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ เมื่อพระพุทธเจ้าจะทรงบัญญัติพระวินัย เพื่อใช้ในการปกครององค์กรคณะสงฆ์ โดยทรงคำนึงถึงเหตุปัจจัยต่างๆ เป็นองค์ประกอบหลัก ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสกับพระสารีบุตร เมื่อพระสารีบุตรได้ทูลขอร้องให้ทรงบัญญัติสิกขาบทและแสดงปาติโมกข์แก่พระสาวก อันจะเป็นเหตุให้พรหมจรรย์ดำรงอยู่ได้นาน ซึ่งพระพุทธองค์ทรงตรัสว่าเวลาและเหตุที่จะทรงบัญญัติสิกขาบทนั้นจะต้องประกอบไปด้วยปัจจัย ๕ ประการ ได้แก่

- (๑) สังคมสงฆ์ตั้งได้เป็นเวลานานพอสมควร
- (๒) สังคมสงฆ์ขยายตัวใหญ่ขึ้น
- (๓) มีผลประโยชน์เกิดมากขึ้น
- (๔) มีผู้ทรงความรู้มากขึ้น
- (๕) มีผู้ประพฤตินิดให้เป็นที่เสื่อมเสีย^{๓๑}

เมื่อถึงพรรษาที่ ๒๐ การบัญญัติสิกขาบทหรือกำเนิดของพระวินัยเริ่มต้นขึ้น^{๓๒} พระพุทธเจ้าประทับ ณ หมู่บ้านกัณโฑคาม เขตแดนกรุงเวสาลี (ไพศาลี) บุตรชายเศรษฐีคนหนึ่งชื่อว่า นายสุทิน ได้มีจิตศรัทธาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา บวชได้ไม่นาน ได้ก่อการณเสื่อมเสียแก่พระพุทธศาสนา เมื่อพระสุทินก่อการณแล้ว ก็เกิดไม่สบายใจขึ้นในภายหลัง ร่างกายชুবวม ภิภุขุทั้งหลายถามทราบความ จึงพากันตีเตียน และนำความกราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงทรงเรียกประชุมสงฆ์ไต่สวนเรื่องนั้น ทรงตีเตียน ทรงบัญญัติสิกขาบท ห้ามมิให้ภิภุขุเสพเมถุน ปรับอาบัติปาราชิกแก่ภิภุขุผู้ล่วงละเมิด ความว่า “ก็ ภิกษุใดเสพเมถุนธรรม ภิกษุนั้นเป็นปาราชิก ทาสังวาสมิได้”^{๓๓} ต่อมาภิภุขุวัชชีบุตร ชาวกรุงเวสาลี เข้าใจว่าห้ามเฉพาะเสพเมถุนกับมนุษย์ จึงเสพเมถุนกับนางลิง ความทราบ

^{๓๐} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๗.

^{๓๑} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๑/๑๓.

^{๓๒} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๓/๒๘.

^{๓๓} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๙.

ถึงพระพุทธเจ้า จึงทรงบัญญัติเพิ่มเติมให้ชัดขึ้นว่า ห้ามแม่ในสัตว์ดิรัจฉาน เรียกว่า “อนุบัญญัติ” ความว่า “อนึ่ง ภิกษุใดเสพเมถุนธรรม โดยที่สุดแม้กับสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย ภิกษุนั้นเป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้”^{๑๔} และยังมีพวกภิกษุวัชชีบุตรชาวกรุงเวสาลีหลายรูป ไม่บอกคินสิกขา (ไม่ได้ลาสิกขา) พากันเสพเมถุน ขาดจากความเป็นภิกษุแล้วประสงค์จะอุปสมบทใหม่ ให้พระอานนทกราบทูลเรื่องให้พระพุทธเจ้าไม่ทรงยินยอม โดยให้เหตุผลว่าพระองค์ไม่สามารถถอนปาราชิกสิกขาบทที่บัญญัติแก่สาวกทั้งหลาย เพียงเพื่อพวกภิกษุวัชชีบุตรเท่านั้น พระองค์ทรงแสดงธรรมโปรดภิกษุทั้งหลายปรารภเรื่องนี้เป็นเหตุ ทรงบัญญัติสิกขาบทเพิ่มเติม (อนุบัญญัติ) ความว่า “อนึ่ง ภิกษุใดถึงพร้อมด้วยสิกขาและสาขีพของภิกษุทั้งหลาย ไม่บอกคินสิกขา ไม่เปิดเผยความท้อแท้ เสพเมถุนธรรมโดยที่สุดแม้กับสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย ภิกษุนั้นเป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้”^{๑๕}

พระพุทธเจ้าทรงประชุมสงฆ์วินิจฉัยและชี้ขาดบัญญัติสิกขาบท (วินัย) เพิ่มเติมขึ้นอีก เรียกว่า “วินิตวัตถุ” และมีการบัญญัติวินัยคือสิกขาบทอื่น ๆ ตามมาอีกมากมายเป็นสิกขาบท ๒๒๗ สำหรับพระภิกษุ สิกขาบท ๓๑๑ สำหรับภิกษุณี และมีสิกขาบท ๑๐ สิกขาบท ๘ สิกขาบท ๕ ที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้ สำหรับพระสุทิน ไม่ต้องอาบัติ เพราะเป็นอาทิกัมมิกภิกษุ (ภิกษุผู้เป็นต้นบัญญัติ เป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยสิกขาบทนั้น ๆ) ไม่มีการปรับอาบัตีย้อนหลัง นี่คือเรื่องกำเนิดพระวินัยหรือมูลเหตุให้ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุ ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อพรรษาที่ ๒๐ ของพระพุทธองค์

ส่วนพระอภิธรรม เป็นคำสอนว่าด้วยเรื่องจิต เจตสิก รูป นิพพาน^{๑๖} และบัญญัติว่าโดยปรมัตถ์ ได้แก่ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน เป็นธรรมอันยิ่ง ธรรมอันพิเศษ ธรรมอันละเอียดลุ่มลึกและประเสริฐ ยิ่งกว่าธรรมทั้งปวงที่จะยังสัตว์ให้ไปสู่สวรรค์และนิพพาน เหมือนฉัตรอันยิ่งใหญ่ที่ประเสริฐกว่าฉัตรทั้งหลาย เพราะมีได้กล่าวถึงสัตว์ บุคคล สถานที่ และเหตุการณ์ต่าง ๆ เข้ามาประกอบแต่อย่างใดทั้งสิ้น เป็นเรื่องของวิชาการทางพระพุทธศาสนาล้วน ๆ มีทั้งหมด ๔๒,๐๐๐ พระธรรมชั้น ๓ พระพุทธศาสนาสายเถรวาทเชื่อว่า พระอภิธรรม เป็นคำสอนที่ออกจากพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้า เป็นธรรมที่พระองค์ทรงเทศนาโปรดเทวดาทั้งหลาย ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มีพระพุทธมารดาเป็นประธาน เป็นการแสดงความกตัญญูทเวที่ต่อพระพุทธมารดา ในพรรษาที่ ๗ ในโลกมนุษย์นั้น พระองค์ทรงแสดงพระอภิธรรมแก่พระธรรมเสนาบดีสารีบุตรอัครสาวกเบื้องขวาเป็นครั้งแรกที่ป่าไม้จันทน์แดงใกล้สระอโนดาตแล้ว

^{๑๔} วิ.มहा. (ไทย) ๑/๔๒/๓๑.

^{๑๕} วิ.มहा. (ไทย) ๑/๔๔/๓๒.

^{๑๖} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/ บทนำ [๗] – [๙].

พระสารีบุตรได้นำมาสั่งสอนแก่ศิษย์ต่อๆ มาพระอภิธรรมจึงเป็นหลักการศึกษาพระพุทธศาสนาจนทราบเท่าทุกวันนี้ จะเห็นได้ว่า ในยุคพุทธกาลพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้ายังไม่ปรากฏชื่อว่า “พระไตรปิฎก” เป็นหลักฐานชัดเจน เพียงแต่ปรากฏอยู่ในคำว่า พุทธพจน์, ธรรม, ปาพจน์, ธรรมวินัย, พระวินัย, พระสูตร, พระอภิธรรมเท่านั้นเอง^{๑๓}

ในพระไตรปิฎก จุฬวรรค^{๑๔} ปัญจสตติกชั้นธกะ ตอนที่ว่าด้วยพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ ทำสังคายนาครั้งที่ ๑ และสัตตสตติกชั้นธกะ ตอนที่ว่าด้วยพระอรหันต์ ๗๐๐ องค์ ทำสังคายนาครั้งที่ ๒ ได้แสดงเรื่องการสังคายนาเพียง ๒ ครั้ง

ส่วนในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา ได้แสดงเรื่องการสังคายนา ครั้งที่ ๑ ที่ ๒ และ ที่ ๓ สรุปได้ใจความว่า ในการสังคายนาครั้งที่ ๑ ได้กระทำกันเมื่อพระผู้มีพระภาคดับขันธปรินิพพานได้ ๓ เดือน ประการเหตุที่สุภททภิกษุผู้วชเมื่อแก่กล่าวจ้วงจาบ พระธรรมวินัยและประการที่จะทำให้พระธรรมวินัยรุ่งเรืองอยู่สืบไป พระอรหันต์ ๕๐๐ รูป มีพระมหากัสสปะเป็นประธานและเป็นผู้ถาม พระอุบาลีเป็นผู้วิสัชนา พระวินัย พระอานนท์เป็นผู้วิสัชนาพระสูตรและพระอภิธรรม ประชุมกันทำที่ถ้ำสัตตบรรณคูหา ภูเขาเวภารบรรพต กรุงราชคฤห์ เมื่อหลังพุทธปรินิพพาน ๓ เดือน โดยพระเจ้าอชาตศัตรูทรงเป็นศาสนูปถัมภกสิ้นเวลา ๗ เดือน จึงเสร็จ

ในการสังคายนาครั้งที่ ๒ ได้กระทำกันเมื่อพระผู้มีพระภาคดับขันธปรินิพพานได้ ๑๐๐ ปี พวกภิกษุวัชชีบุตร ชาวกรุงเวสาลี ได้เผยแพร่วัตถุ ๑๐ ประการ คือ เช่น สิ่งศิโรตถกัมปะ เก็บเกลือไว้ในเขนง (เขาสัตว์) แล้วฉนกับ อาหารที่รสไม่เค็มได้ ทวงคูลกัมปะ ฉนอาหารเมื่อเงาเลยเวลาเที่ยงไป ๒ องค์ได้ เป็นต้น ในวันอุโบสถ พวกภิกษุวัชชีบุตรได้ตั้งถาดทองสำริดใส่น้ำเต็มไว้ท่ามกลางภิกษุสงฆ์แล้วแนะนำให้อุบาสกอุบาสิกาชาวกรุงเวสาลีผู้ที่ผ่านมาถวายเงินแก่สงฆ์ ท่านพระยสกาภันทกบุตร ได้ห้ามมิให้อุบาสกอุบาสิกาถวายเงินแก่สงฆ์ แต่พวกอุบาสกอุบาสิกาก็ยังถวายเงินแก่สงฆ์ พวกภิกษุวัชชีบุตรได้นำเงินมาแบ่งกันรูปละเท่า ๆ กัน ได้แบ่งให้ท่านพระยสกาภันทกบุตร ท่านปฎิเสธด้วยกล่าวว่า ผมไม่มีส่วนแบ่งเงิน ผมไม่ยินดีเงิน พวกภิกษุวัชชีบุตรได้ลงโทษท่านพระยสกาภันทกบุตรกล่าวหาว่าต่ำบริภาษ อุบาสกอุบาสิกา โดยให้ไปขอขมาอุบาสกอุบาสิกา ท่านพระยสกาภันทกบุตรได้ขอภิกษุอนุทูตไปด้วย แล้วได้ชี้แจงให้อุบาสกอุบาสิกาชาวกรุงเวสาลีได้เข้าใจ พวกภิกษุวัชชีบุตร

^{๑๓} สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๖.

^{๑๔} ดูรายละเอียดใน วิ.จ. (ไทย) ๗/บทนำ [๓๘] - [๕๒].